

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Economisch onbedreigd, maar toch onzeker

De middenklasse in Nederland is groot en zal dat ook blijven. In het dagelijkse leven zullen al deze mensen in de nabije toekomst toch grote onzekerheden ervaren, als gevolg van de economische dynamiek, de vergrijzing en toenemende inflatie. Conservatief rechts en conservatief links zullen waarschijnlijk blijven profiteren van het verlangen naar houvast.

.....
 door *Jaap van Duijn*

De oud-topman van Robeco is publicist en econoom.

DE GROOTSTE GROEP ZIT MIDDEN IN

Als econoom heb ik me nooit van het begrip middenklasse bediend. De econoom kent verschillende manieren om de bevolking respectievelijk de beroepsbevolking te categoriseren. De bevolking kan bijvoorbeeld worden opgedeeld naar leeftijdscategorie, inkomen, opleiding en etnische herkomst. De beroepsbevolking kunnen we naar dezelfde kenmerken indelen. Bovendien kunnen we van de beroepsbevolking registreren hoeveel werkenden zelfstandig zijn en er in loondienst werken, in welke sectoren van de economie zij werkzaam zijn, en hoe de verhouding is tussen werkenden, werklozen en arbeidsongeschikten.

Alle verdelingen, van hoog naar laag en van meer naar minder, hebben als regel een heel geleidelijk verloop. De grootste groep, de modale klasse, zit als regel ergens in het midden van de verdeling. Dat hoeft niet per se zo te zijn. De leeftijdsopbouw van een bevolking kan bijvoorbeeld heel scheef zijn. Zo heeft de bult van de babyboomgeneratie zich de afgelopen zestig jaar door de leeftijdsverdeling van de Nederlandse bevolking heen gewerkt. Eerst waren er relatief veel jongeren, toen relatief veel werkende

volwassenen, en straks zullen er relatief veel ouderen zijn. Toch zit, in termen van vijfjaarssegmenten, de grootste groep Nederlanders nog steeds ergens in het midden, namelijk in de leeftijdsklasse 40-45 jaar.

Qua opleiding geldt dat de grootste groep werkenden een opleiding in het midden heeft (ruim 3 miljoen met havo, vwo of mbo), en op middelbaar niveau werkzaam is (2,7 miljoen Nederlanders). De meeste Nederlanders werken in loondienst (ruim 7 miljoen, tegen 1,2 miljoen zelfstandigen) en ze werken per week 35 uur of meer. De inkomensverdeling in Nederland behoort tot de minst ongelijke in de wereld, ondanks de excessen aan de top van het bedrijfsleven, en de gemiddelde voltijdwerknemer verdient iets meer dan 20 euro per uur. Inkomensverdelingen zijn altijd een beetje scheef, met een lange staart aan de rechterzijde (inkomens zijn minimaal nul, maar hoge inkomens kunnen altijd nog hoger worden), maar de grote

bulk van de inkomens zit toch ergens in het midden.

Beelden als van een bedreigde middenklasse verdragen zich in economische zin niet met de feiten

Beelden als die van een bedreigde middenklasse, of van een tweedeling van de samenleving verdragen zich, althans voorzover het om de economische karakteristieken van groeperingen in de

samenleving gaat, niet met de feiten. De meeste economische verdelingen zijn redelijk normaal, en de grootste groep zit middenin. Naar economische kenmerken gemeten bevinden de meeste werkende Nederlanders zich dan ook in de middenklasse. De omvang van deze groep kan, afhankelijk uiteraard van waar men de grenzen trekt, op ongeveer 4 tot 5 miljoen werkenden worden geschat. Van een tweedeling van de samenleving — een beeld dat socialistische politici bij tijd en wijle oproepen — is al helemaal geen sprake.

Als er al een maatschappelijk probleem is, dan ligt dat eerder bij de groep onder het midden, zo men wil de onderklasse. Deze wordt gevormd door de circa 1,5 tot 2 miljoen laag opgeleide werknemers, op een totaal aantal werkende personen van ruim 8 miljoen. Hun inkomen is lager, de arbeidsmarktparticipatie van deze groep is laag en de werkloosheid ligt ver boven het gemiddelde. Mensen in deze groep zijn vaker arbeidsongeschikt verklaard en ze zijn bovengemiddeld vaak van niet-westerse allochtone afkomst, wat in veel gevallen betekent dat ze de Nederlandse taal ook niet goed beheersen. In de grote steden zijn ze sterker vertegenwoordigd dan elders; dit maatschappelijke probleem wordt zichtbaar in de zogenoemde achterstandswijken. Getalsmatig lijkt deze onderklasse niet groter te worden, maar duidelijk kleiner wordt ze ook niet.

De brede Nederlandse middenklasse is natuurlijk geen statische entiteit. Door de dynamiek van de economische ontwikkeling vinden er voortdurend verschuivingen plaats. Een aantal van de belangrijkste:

1. Het aantal zelfstandigen neemt absoluut en relatief toe

Tussen 1990 en 2005 is het aantal werkzame personen met 30 procent gestegen, maar het aantal zelfstandigen onder hen met 86 procent. Van hen zijn velen zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers). De toename van het aantal zzp'ers kan diverse oorzaken hebben: de behoefte om ondernemer en eigen baas te zijn, onvrede met het werken in grote, bureaucratische organisaties, of uit de nood geboren omdat na ontslag op latere leeftijd het zelfstandig adviseerschap nog de enige optie was. Er lijkt hoe dan ook een omslag te zijn in de preferenties van de beroepsbevolking: werken in een kleine organisatie geniet steeds vaker de voorkeur boven werken in grote instellingen. De werkgelegenheid in grote bedrijven krimpt, die in het midden- en kleinbedrijf stijgt juist sterk.

2. Steeds meer mensen werken in de dienstensector

Meer dan 80 procent van de beroepsbevolking is werkzaam in de dienstensector, die driekwart van het bruto binnenlands product creëert. Vooral de zakelijke dienstverlening en de zorg nemen qua werkgelegenheid sterk toe. Voor de middenklasse in Nederland is dit een aantrekkelijke ontwikkeling. Immers, de banen in deze twee laatste sectoren worden amper bedreigd door het verplaatsen van economische bedrijvigheid naar opkomende economieën (een aspect van de zogenaamde globalisering). Veel diensten moeten ter plekke worden verleend en kunnen dus niet worden verplaatst naar India of andere Engelssprekende landen. Van de industriële bedrijvigheid is al veel naar elders gegaan (de textielindustrie is al voor de tweede keer verdwenen, beide keren naar het oosten: eerst naar Duitsland, na de Gouden Eeuw; nu naar Azië). Het huidige exportsucces van Duitsland — het land is wereldkampioen exporteren en voert meer uit dan China — laat zien dat ook hoogwaardige industriële bedrijvigheid in een land met hoge lonen kan blijven voortbestaan.

3. Nederlanders prefereren praatvakken boven doevakken

Met het toenemen van de welvaart zijn Nederlanders bij hun scholing een steeds grotere voorkeur gaan vertonen voor opleidingen die verbale vaardigheden vereisen, boven opleidingen die handvaardigheden vooropstellen. Er is dus een ernstig tekort aan ambachtsmensen ontstaan. De brede middenklasse zou zich dan ook niet bedreigd moeten voelen door 'de Polen', die voor nu de tekorten aan handwerkslieden enigszins verlichten. Immers, de Polen

doen iets wat autochtone en allochtone Nederlanders in toenemende mate niet bereid zijn zelf te doen. Er is inmiddels in Polen zelf ook een ernstig tekort aan timmerlieden, metselaars en vrachtwagenchauffeurs ontstaan en de Polen zullen, gezien de sterk stijgende lonen in eigen land, op enig moment wel weer naar hun vaderland terugkeren. Het is overigens zorgelijk dat het tekort aan mensen die een ambacht hebben geleerd, ook niet ongedaan wordt gemaakt door de circa 300.000 werklozen die Nederland telt. Ons land heeft een krappe arbeidsmarkt, maar wel met 300.000 werklozen.

4. De aanstaande pensionering van de babyboomgeneratie gaat voor ernstige arbeidsmarktproblemen zorgen

Waar de brede middenklasse van Nederland zich absoluut geen zorgen over hoeft te maken, is een eventueel tekort aan banen, nu en in de toekomst. De klassieke zorg van vroeger — is er wel genoeg werk om iedereen aan een baan te helpen — behoort tot het verleden, nu de omvangrijkste terugtrekking uit de arbeidsmarkt zijn beslag gaat krijgen. Ruim 2 miljoen Nederlanders worden tussen nu en tien jaar 65. De lage geboortevoten van de afgelopen kwart eeuw maken dat de met pensioen gaande werkenden lang niet allemaal door nieuwe toetreders worden vervangen.

Nederland is slecht op de aanstaande pensionering van de babyboomers voorbereid, getuige bijvoorbeeld het nu al nijpende lerarentekort. Wie de handen uit de mouwen wil steken, is de komende één tot twee decennia verzekerd van een baan. Bovendien zal een tekort aan arbeidskrachten leiden tot een stijging van de relatieve prijs van arbeid, zodat ook de inkomensvooruitzichten voor werkende Nederlanders gunstig zijn.

5. Immigratie biedt geen soelaas voor de arbeidsmarktproblemen

In 1964 was in Nederland een situatie van volledige werkgelegenheid bereikt. Vanaf dat moment werden gastarbeiders naar Nederland gehaald om de tekorten aan werkkrachten op te vangen. Na 1963 kwamen er (op één jaar na) ieder jaar minstens 60.000 immigranten naar Nederland. Vanaf 1990 lag hun aantal vrijwel steeds boven 100.000. Door de gebrekkige integratie van vooral de niet-westerse allochtone immigranten, is het arbeidsmarktprobleem niet opgelost, maar is er wel een maatschappelijke onderklasse ontstaan. Niet-westerse allochtonen vormen 10,6 procent van de Nederlandse bevolking, maar slechts 7,6 procent van de werkzame beroepsbevolking (in 1995 was dit nog maar 4,3 procent). Het Centraal Planbureau heeft enige jaren geleden berekend dat de immigratie in termen van het inkomen per hoofd welvaartsverlagend heeft gewerkt.

Naar de toekomst kijkend kan immigratie in ieder geval geen oplossing betekenen voor de door de vergrijzing optredende arbeidsmarktproble-

men. In de eerste plaats niet omdat immigranten zelf ook ouder worden en er steeds grotere aantallen nodig zijn om hen te vervangen. In de tweede plaats niet omdat de fysieke volheid van Nederland grenzen stelt aan het aantal mensen dat in dit dichtbevolkte land nog op aangename wijze kan werken en recreëren.

De strekking van de redenering hiervoor is dat de grote middenklasse in ieder geval niet door de vijf hier genoemde ontwikkelingen wordt bedreigd. Waardoor dan wel? Wat zouden economische redenen kunnen zijn voor een politieke trek weg uit het midden? Ik noem er vier.

1. Lage economische groei en de verslechtering van het leefklimaat

De economische groei, zoals we die gewoonlijk meten, neemt gemiddeld genomen al jaren af. De voornaamste reden is dat westerse economieën steeds meer diensteneconomieën worden. In de dienstensector zijn productiviteitsstijgingen veel moeilijker te realiseren dan in de industrie. In de komende tien jaar zal de economische groei waarschijnlijk dan ook niet meer dan gemiddeld 1,5 procent per jaar bedragen. Bij een dergelijk lage trendmatige groei zullen er vaker kwartalen van mingroei gaan voorkomen.

Nu al zijn de verbeteringen in het reëel beschikbaar inkomen voor grote groepen in de samenleving marginaal. Daarbij komt dat tegelijkertijd het leefklimaat (de immateriële welvaart) verslechtert, vooral door de volheid van Nederland en het toenemende ruimtebeslag van welvarende burgers. Mensen krijgen daarom het gevoel er in hun welzijn niet meer op vooruit te gaan, ja zelfs eerder op achteruit.

2. De verhouding werkenden en niet-werkenden

Met het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd door de babyboomgeneratie, verandert de verhouding tussen werkenden en niet-werkenden drastisch. In 2030 zal het aantal 65-plussers zijn opgelopen naar 4 miljoen, tegen 2,4 miljoen nu, bij een totale bevolking die in de prognoses slechts marginaal hoger zal zijn dan de huidige. Qua opgebouwde pensioenvermogens is Nederland beter voorbereid op de vergrijzing en 'ontgroening' dan de meeste andere landen. Dat neemt niet weg dat de lasten (in termen van pensioenpremies) voor de werkende bevolking eerder zullen toenemen dan afnemen, terwijl een verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd politiek in dit land nog steeds onbespreekbaar is.

3. Minder eigen economische beslissruimte

Onder invloed van 'Brussel' en de globalisering is de ruimte om over het eigen economische lot te beslissen, steeds kleiner geworden. Zo heeft Nederland met de overgang op de euro een wezenlijk instrument van econo-

misch beleid, te weten het monetaire beleid, voorgoed uit handen gegeven (uiteraard geldt voor de andere eurolanden hetzelfde). Ook op andere ter-

Door de pensionering van de babyboomgeneratie en de snelle opkomst van China en India staat de westerse wereld aan de vooravond van een lange periode hoge inflatie

reinen van beleid heeft Nederland zich afhankelijk gemaakt van de instemming van Brussel. Tegelijkertijd zorgt de schaalvergroting in de wereldeconomie — een aspect van de globalisering, vormgegeven via fusies en overnames — ervoor dat over steeds meer van onze bedrijvigheid en werkgelegenheid beslist wordt door niet-Nederlandse entiteiten. Voor het gevoel van velen

verliezen we steeds meer de greep op onze eigen economie.

4. Structureel toenemende inflatie

Twee historisch unieke gebeurtenissen, te weten de pensionering van de babyboomgeneratie en de snelle opkomst van de nieuwe Aziatische grootmachten China en India, zorgen ervoor dat de westerse wereld aan de vooravond staat van een lange periode van sterk oplopende en later hoge inflatie. De waarschuwingsschoten, in de vorm van recordhoge olieprijsen en sterk gestegen voedselprijsen, worden dagelijks gehoord. Zij leiden tot onzekerheid bij consumenten, getuige ook de recente dalingen van het consumentenvertrouwen.

CONCLUSIE

De middenklasse in Nederland is groot en zal dat ook blijven. Maar de economische dynamiek waarmee de miljoenen Nederlanders van de middenklasse worden geconfronteerd, leidt tot toenemende onzekerheden. Die onzekerheden zullen in de komende tien jaar zeker niet minder worden. Het zoeken naar houvast en een verlangen naar vroeger, zullen waarschijnlijk betekenen dat de politieke voorkeuren van de grote economische middenklasse zowel naar conservatief links als conservatief rechts zullen blijven uitgaan.